

ROMERNE OG DE ØSTLIGE PROVINSER

Et virvar af mennesker og guder

Fahrudin Avdibegović

Romerne og de østlige provinser – et virvar af mennesker og guder

Historiestudiet, Syddansk Universitet

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Indledning.....	3
1.1 Problemformulering.....	3
1.2 Metode	3
2. Historisk og politisk udvikling i Lilleasien og Levanten	4
2.1 Lilleasien.....	4
2.2 Administration	6
2.3 Judæa.....	8
3. Etnisk og religiøs sammensætning.....	11
3.1. Bithynien	11
3.2 Galatere	11
3.3 Jøder.....	13
3.4 Nabatæere.....	14
4. Kejserkulten.....	15
5. Konklusion.....	18
Litteraturliste.....	20

1. INDLEDNING

Romerne havde med sin langvarige tilstedeværelse i Lilleasien og Levanten efterladt dybe politiske, historiske og kulturelle spor, der længe efter deres afgang havde influeret folkeslag og samfund i de pågældende områder.

Formålet med denne opgave er at:

- Redegøre for den politiske og historiske udvikling i nogle af provinser i Lilleasien og Levanten.
- Redegøre for den etniske og religiøse sammensætning i provinser i de ovennævnte områder.
- Diskutere tilstedeværelsen af kejserkulten i de ovennævnte områder.

1.1 PROBLEMFORMULERING

Problemformuleringen for opgaven er:

Med udgangspunkt i petitum ønskes der: En sammenligning og diskussion af den historiske og politiske udvikling, den etniske og religiøse sammensætning samt tilstedeværelsen af kejserkulten med inddragelsen af kildemateriale.

1.2 METODE

Jeg vil undersøge og diskutere den historiske og politiske udvikling i Lilleasien og Levanten ved at anvende bl.a. Strabons tekster, Plinius den Yngres breve, Arristides og Josefus som kilder, samt Martin Goodmans *The Roman World: 44 BC-AD 180* og Fergus Millars *The Roman Near East: 31 BC-AD 337* som sekundær litteratur.

Jeg vil redegøre for den etniske og religiøse sammensætning i nogle af provinserne i Lilleasien og Levanten ved at benytte mig af Tacitus, Strabons, Dion af Prusas kilder, samt Brigitte Kahls *Galatians Re-Imagined* og S.R.F. Prices værk *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor* som sekundær litteratur.

Desuden vil jeg til besvarelsen af spørgsmålet vedrørende kejserkultens tilstedeværelse i Lilleasien benytte mig af bl.a. kildetekster *Tre kejsereder* og Plinius den Yngres breve, samt sekundærlitteraturen.

På grund af denne opgaves begrænsede omfang, vil ikke alle romerske provinser i Lilleasien og Levanten blive berørt i diskussionen om den politiske udvikling, den etniske og religiøse sammensætning og udbredelsen af kejserkulten. Ligeledes har jeg ikke beskæftiget mig med kristendommens indflydelse i regionen, da den nævnes i nogen grad først efter den julisk-claudiske dynasti og spiller først egentlig en politisk rolle et par århundreder senere.

2. HISTORISK OG POLITISK UDVIKLING I LILLEASIEN OG LEVANTEN

2.1 LILLEASIEN

Lilleasiens politiske landskab ændres radikalt da romerne ankom til området efter deres sejr over den seleukidiske konge Antiochos 3. den Store i 190 f.v.t. Seleukiderriget var efterfølgende nødt til at trække sig fra alle områder nord for bjergmassivet Taurus. Romerne fordelte de pågældende områder mellem de lokale klientkongeriger, hvilket understøttes af den græske historiker Strabon, der noterede, at "[...] da romerne efter sejren over Antiochos gik i gang med at administrere Lilleasien, indgik de venskaber og alliancer med stammerne og kongerne" (12.2.11). Romerne oprettede dog den direkte administration i området først i 133 f.v.t. da Pergamons konge Attalus 3. testamenterede sit rige til Rom. Overdragelsen af kongeriget foregik først efter det blodige oprør, da flere i Pergamon ikke ønskede at komme under eksplicit romersk styre. Det meste af kongeriget blev til den romerske provins Asia, dog indgik de nordlige områder i den senere romerske dobbelprovins Bithynien-Pontos (*Bythinia et Pontus*)¹, mens Pergamons østlige områder blev en del af provinsen Kappadokien, der også tidligere var et selvstændigt kongerige.

Med Pergamons indlemmelse i det romerske territorium, kom den gamle latinske betegnelse *mare nostrum* ("vores hav") tættere på sin bogstavelige betydning, nemlig den, hvor romerne ønskede hele Middelhavskyst under deres kontrol. Få århundreder senere vil den græske retoriker i sin panegyriske tale til Rom beskrive

¹ Strabon påpeger, at bl.a. den vigtige by Herakleia "er en del af provinsen Pontos, der blev lagt sammen med Bithynien" (*Geografika*, 12.3.6).

Roms storhed og bredde med ”Hvad man ikke kan få øje på her, eksisterer ikke og har ikke eksisteret på noget tidspunkt” (Aristides 1).

Grunden til at der gik over halvtreds år imellem romernes møde med Lilleasien og den faktiske oprettelse af romersk styre i området kan muligvis findes i, at områderne var svære at kontrollere (Goodman 237), at romerne havde gode allierede i bl.a. Pergamon og Kappadokien², at romerne førte flere ekspansionistiske krige i Grækenland, Makedonien og Kartago, samt, at der også i denne periode var intern uro i det store rige, bl.a. slavernes opstand på Sicilien (135-132 f.v.t.). Da ovenstående brændpunkter blev overstået, kunne romerne fokusere i højere grad på Lilleasien, der var den naturlige udvidelsesmulighed mod øst, især efter slaget ved Korinth i 146 f.v.t., der resulterede i det romerske overherredømme over det hele Grækenland.

Den pontiske konge Mithridates 6. Eupator (120-63 f.v.t.) førte en ekstrem ekspansionistisk politik i Lilleasien og underlagde sig de store områder i bl.a. Bithynien, Armenien, Galatien, Paflagonien og Kappadokien, hvilket bragte ham direkte i strid med Romerriget. Strabon nævner dog, at da den romerske hærfører Pompejus den Store (106-48 f.v.t.) ”havde besejret ham [Mithridates]” (12.3.1) overtog romerne områderne Bithynien og Armenien. Pompejus grundlagde eller gav et nyt navn til en række byer på sit togt i Lilleasien, bl.a. Nikopolis (Strabon 12.3.28), Diospolis (12.3.32), Zela og Megalopolis (12.3.37), Pompeiopolis (12.3.40), mens den eksisterende by Fazemonitis blev omdøbt til Neapolitis (12.3.38). Byen Eupatoria, der blev grundlagt af konge Mithridates 6. Eupator, blev udvidet efter Pompejus’ ordre og blev navngivet som Magnapolis (12.3.30). Landsbyen Fazemon opgraderede hærføreren til bystatus og ændrede dens navn til Neapolis (12.3.38). Desuden erobrede Pompejus den Store Syrien i 64 f.v.t. og Fønikien, samt Jerusalem bliver plyndret året efter sejren over den hasmonæiske konge. Efter politisk uro og hjælp af partherne, bliver området kortvarigt igen hasmonæisk, men med romersk hjælp kommer Herodes den Store til magt (Goodman 111) i Judæa og området bliver et romersk klientkongerige. I året 6

² Dog blev Kappadokien romersk allierede først efter den seleukidiske konge Antiochos den Stores nederlag til netop romerne.

e.v.t. bliver Judæa en romersk provins. Millar kalder Judæa for en ”second-rank province”, fordi provinsen kun huser hjælpetropper (*auxilia*) og ikke legioner og fordi statholderen ikke er en senator, men en præfekt af ridderstanden (44). Provinsens metropolis blev dog ikke Jerusalem, men Caesarea, en havneby oprettet af Herodes den Store i slutningen af det første årh. f.v.t.

Under Augustus opretter romerne den eneste koloni i Mellemøsten, Berytus (Millar 36), dagens Beirut i Libanon, og er i lang tid den eneste romerske by i området, hvor der tales overvejende latin og hvor indbyggerne hovedsageligt er romerne (militære veteraner og deres familier). Selvom latin er det officielle sprog i hæren, er græsk det officielle administrative sprog i hele Mellemøsten, da det var *lingua franca* i hele området siden Alexander den Stores tid og senere den hellenistiske politisk-kulturelle periode.

Martin Goodman starter med året 44 f.v.t. i sit værk *Roman World*, fordi det er året, hvor Cæsar blev myrdet. Hans nevø/adopterede søn Octavian, sammen med Marcus Antonius og Marcus Lepidus danner det såkaldte andet triumvirat året efter, men efter slaget ved Actium i 31 f.v.t. og Antonius’ og Cleopatras nederlag til Octavian, er der skabt et ”pattern for future government of the Roman world by a sole ruler” (Goodman 8). Octavian, under navnet Augustus³, styrede alene den romerske verden og han satte en ny autokratisk styreform i Rom i de efterfølgende århundreder. Under hans styre blev der bl.a. oprettet provinserne Galatien og Egypten (Goodman 237, 239), mens fx Kappadokien blev oprettet under kejser Tiberius i 17 e.v.t. Kappadokien grænsede i nordøst op til Armenia Minor, som var romersk klientkongerige. Hele området er berygtet for sine høje og utilgængelige bjergkæder og kulden, hvilket var meget besværligt at føre angrebskrige i. Fra år 72 til en gang under Trajan slog man Kappadokien og Galatien sammen i en storprovins pga. militære udfordringer.

2.2 ADMINISTRATION

Uanset hvilket område romerne kom til, oprettede de det lokale styre, militærposter, domstole og skattekontorer. Under den romerske republikperiode var det en vane, at ”[...] armies had been raised each year for warfare and disbanded at the

³ Senatet tildelte Octavian i 27. f.v.t. æresnavnet Augustus (latin: den ophøjede).

end of the campaigning season” (Goodman 81). Altså efter krigen var omme, kunne mange romerske soldater vende tilbage til deres tilstedeværelse som bønder. Men under Augustus (63 f.v.t.-14 e.v.t.) var der ifølge den romerske senator og historiker Tacitus op til 100.000 legionærer hjulpet af mindst 150.000 hjælpetropper, de såkaldte *auxilia* (Goodman 82), der primært bestod af ikke-romerske borgere fra forskellige provinser, der var underlagt Romerriget.

Grunden til en så massiv hær kan selvfølgelig findes i Augustus’ og andres kejseres ønske om at bevare magten, men Goodman påpeger Augustus’ bevidsthed om hans karriere (83). Altså var kejserens rationale, at så længe han havde den største og stærkeste hær, var han sikker på sin post som eneherker. Derfor gav alle kejsere store gaver til deres soldater og alle militære dekorationer (*dona militaria*) blev givet i kejserens navn (Goodman 84), for at understrege, at han var soldaternes mand. Det er dog interessant, at efter Augustus’ død, var fire legioner (ud af i alt 25 i det hele rige) placeret i Syrien og to i Egypten (Goodman 84). På dette tidspunkt var Syrien (og det østlige Lilleasien) rigets grænseområder, og man måtte anse Syrien for det mest oplagte forsvars- og/eller angrebspunkt imod fjender mod østen, især ærkefjenden Partherriget. Udstationering af legionerne betød også, at de indre provinser sammen med Italien ikke blev yderligere bebyrdet med udgifter der fulgte med husning af soldater.

Den allerede nævnte skatteopkrævning var decentraliseret under de romerske kejsere. Der var to skattetyper: direkte (ejendomsskat og fx afgrødsskat) og indirekte skat i form af omsætningsskat, slavefrigivelsesskat, havnetold, arveafgift og krigsbytte (Goodman 99). Flere af disse skatter blev introduceret for at kunne parere de stigende militærudgifter, der muligvis udgjorde over halvdelen af statsbudgettet (Goodman 82). Det er interessant, hvordan Goodman tegner et ret dystert billede af Rom i sit værk *The Roman World*. For ham er det et militært autokrati, hvor kejserne i høj grad udøvede statsterror mod alle dem, der stod på deres vej (81, 85).

Administration af provinser foregik via statholdere: visse provinser var senatstyrede, der udpegede en prokonsul, andre var kejserlige provinser med en legat (Millar 31), der varetog kejserens og rigets interesser. Der er to væsentlige forskelle i disse administrative strukturer: Kejserlige provinser var såkaldte militære

områder, hvor der altid, også i fredstiden, blev udstationeret store militære enheder, samt, at alle højere embedsmænd, inklusiv legaten, blev udnævnt og afskedit af kejseren selv. Således var Pontos-Bithynien en senatorisk provins, hvor statholderen havde sæde i Nicomedia. Galatien var kejserlig provins med hovedbyen Ankyra. Kappadokien var også kejserlig provins, der først havde en statholder af ridderstand, senere en ekskonsul. Syrien var en kejserlig provins med hovedbyen Antiokien. Judæa var, som allerede nævnt, en kejserlig provins med en statholder af ridderstand. Efter det jødiske oprør er det en provins med en senator som statholder og med stationerede legioner. Efter 135 bliver provinsen omdøbt til Syrien Palæstina af kejser Hadrian, grundet den store jødiske Bar Kokhba oprør (132-136 e.v.t.).

Plinius den Yngre (61-113) var statholder i byen Nicaea, der var provinsen Bithyniens metropolis. Mange af hans breve med kejser Trajan er bevarede og giver en uvurderlig indsigt i bl.a. romersk administration. I et af hans breve til Trajan skrev han, at der udbrød en brand i Nikomedia, og han beklagede sig, at borgerne var meget passive og at byen ikke havde et brandberedskab. Han anmod kejseren om at oprette ”et brandkorps af håndværkere på mindst 150 mand” (Plinius den Yngre 335). Kejseren afviste forslaget, men foreslog selv, at der lovgives om, at husejerne selv skulle stå for brandslukning. Det er tydeligt, at kejseren er bange for, at de lokale ville organisere sig og at de vil have det nemmere med at gøre oprør og skabe politisk uro, der potentielt kunne være farligt for riget. Derfor forbød han alle former for private foreninger i byerne.

2.3 JUDÆA

Flere jødiske oprør viser, at romersk militær herredømme i Judæa og omegn havde været skrøbelig (Millar 42). Dette skyldes også jødernes selvbevidsthed som en etnisk enhed, men også en udpræget trang til frihed, måske netop fordi de i kraft af deres religiøse overbevisninger altid har følt sig anderledes i forhold til både nabofolkeslags modus vivendi og de fremmede magter som fx partherne eller romerne. Der er flere grunde til de jødiske oprør; allerede under Augustus vakte folkeoptællinger modstand blandt jøderne, både af religiøse (de ønskede ikke at blive registreret) og økonomiske årsager (skattebetaling). Under Caligula (12-41 e.v.t.) blev der rejst et kejseralter i byen Iamnia i Judæa, hvilket jøderne fandt stødende

og fjernede det (Millar 343). Caligula anså sig selv for en gud og derfor beordrede han legaten i Syrien, Publius Petronius, at tage til Jerusalem og opstille statuer af ham i jødernes Tempel (Josefus 129) og hvis jøderne modsatte sig, måtte Petronius slå dem alle ihjel. Jøderne møder legaten ved Ptolemais og beder ham, om at respektere deres tradition, og at det "[...] ville være i strid med guddommelig anordning at opstille et billede af Gud for slet ikke at tale om et billede af et menneske" (Josefus 130). Petronius stillede ikke statuer op og valgte at overbevise kejseren, selvom om han viste godt, at det var en livsfarlig beslutning: "Så er det bedre, at jeg løber risikoen; enten vil det med Guds hjælp lykkes mig at omstemme kejseren [...] eller også vil han blive grebet af vrede, og så er jeg rede til at sætte mit liv på spil for så mange menneskers skyld (Josefus 130). Som ventet bliver Caligula rasende og afgiver Petronius dødsstraf, dog bliver den aldrig eksekveret, da brevet om kejserens død ankom før det foregående brev, der indeholdt dødsdommen over legaten. Også i dette eksempel ses jøderne, som et enestående folk i forhold til relation til den romerske overmagt: De anerkender ikke kejserne som guderne, da de kun tror på en gud og de holder fast ved det, selvom det potentielt kan betyde et blodigt opgør med flere hundrede tusinde døde jøder som følge. Fergus Millar påpeger den særlige jødiske identitet og deres hellige bog (337) som vigtige faktorer, der gjorde muligt for jøderne at navigere rundt i det turbulente politiske virvar i Mellemøsten i denne periode. Josefus mente, at jødernes Bibel indeholdt ikke blot de religiøse forskrifter, men hele den jødiske historie (Millar 338), hvilket må i høj grad bidrage til den høje jødiske nationalbevidsthed, især når man tager det historiske perspektiv i betragtning.

Det første jødiske oprør sker egentlig i først i 66 e.v.t. Urolighederne startede mellem jøderne og græske⁴ hedninge, bl.a. i byerne Caesarea, Philadelphia, Gerasa, Pella, Gadara og Gaza, og ifølge den jødiske historiker Josefus var det jøderne, der startede urolighederne (Millar 356), fordi de mente, at byen Caesarea var jødisk by og ikke græsk, da byens grundlægger var kongen Herodes. Grækerne mente at byen tilfaldt dem, for selvom grundlæggeren var jøde, indeholdt byen mange græske templer og statuer (Josefus 138). Da kejser Nero stillede sig på

⁴ Josefus kalder dem egentlig "syrere" (Josefus, Den jødiske krig 138).

grækernes side, udbrød der oprør og decideret krig, der endte med romersk sejr og bl.a. ødelæggelsen af jødernes tempel i Jerusalem. Judæa blev omdøbt til Syria Palaestina, mens Jerusalem blev til koloni Aelia Capitolina med hedenske templer og andre (Millar 374). Josefus selv har aktivt deltaget i det jødiske oprør mod romerne som en jødisk hærfører i Galilæa (Millar 347), men blev taget til fange af Vespasians styrker i 67 e.v.t. Med reference til de jødiske messianske profetier foreslog han, at herskeren in mente er den kommende romerske kejser:

Hvad der dog mest ansporede dem til krig, var et tvetydigt udsagn, som ligeledes fandtes i de hellige skrifter, om at på denne tid ville en fra deres land blive hersker over hele verden. Dette opfattede de som en hentydning til en fra deres eget folk [...] I virkeligheden pegede ordet på Vespasians herredømme [...] (Josefus 377).

Dette kom belejligt til Josefus' fordel. Vespasian tog Josefus som fange og tolk. Da Vespasian blev kejser i 69 e.v.t. gav han Josefus frihed og senere fik han sågar det romerske borgerskab. Senere var han rådgiver for Vespasians søn Titus. Netop Josefus' dybe kontakter til Roms absolutte elite gør, at hans tekster kan opfattes som romervenlige og selvpromoverende, der ikke indeholder meget kritik overfor magthaverne. Man skal dog også have for øje, at Josefus skrev på græsk, og derfor henvendte han sig primært til græsk(talende) publikum, altså et publikum i den østlige halvdel af Middelhavet, inklusiv hele Lilleasien og Levanten. Josefus mente, at grunden til oprøret skyldes to faktorer: 1) Den ekstreme jødiske gruppe, sikariere, der ofte angreb romerne; 2) inkompetente romerske guvernører, der mest var interesseret i at demonstrere magt og hegemoni over den lokale befolkning (Goodman 256). Således fredede Josefus sin egen samfundsklasse for årsagen til konflikten, modsat Goodman, der mener, at baggrunden for oprøret netop var den jødiske elites manglende legitimitet blandt folket (Goodman 255). Indtil Herodes den Stores herredømme var jødernes opfattelse, at deres leder var den ypperste præst. Herodes udskiftede disse vigtige poster med folk fra ubetydelige familier, hvilket var ikke populært blandt jøderne.

3. ETNISK OG RELIGIØS SAMMENSÆTNING

3.1. BITHYNIEN

Etnisk set var Lilleasien en sand smeltedigel, der var beboet af utallige stemmer og folkeslag på det tidspunkt da romerne kommer til området. I Bithynien boede der bithynere, der var egentlig af thrakisk afstamning, men der var også bl.a. mange grækere. Den græske historiker Dion Chrysostom (40-115) var født i Prusa⁵, og han berettede om en langvarig stridighed imellem bithyniske byer Nikaia (Nicaea) og Nikomedia. Hans ønske var, at borgerne i de to byer samarbejdede og hjalp hinanden. Dions formål med teksten var at skabe en form for fælles forståelse ("samdrægtighed") mellem disse to byer og at det var ligefrem pinligt, at romerne latterliggjorde disse stridigheder imellem nabobyer i disse områder og kaldte dem for "græske skavanker" (Dion af Prusa 7). Man kan sige, at der i virkelighed var en administrativ rivalisering mellem disse to byer, fordi deres stridighed i høj grad handlede om, hvilken by skulle have status som metropolis og dermed være et sæde for statholder og en række vigtige romerske institutioner, ikke mindst kejserkulttemplet. På grund af fraværet af politiske stridigheder, var kampen om kulturel prestige en af hovedgrunde til konkurrencen mellem nabobyer. Selvom området var et multietnisk samfund, ønskede Dion af Prusa at skabe et billede af bithynere, som et folk, der kan stå sammen og vise det romerske overherredømme, at de er et civiliseret folk, der tænker på det bithyniske folks velstand: "Forsøg også at indgyde provinsguvernørerne respekt ved "[...] at markere at [...] I har hele det bithyniske folks ve og vel på sinde" (Dion af Prusa 6).

3.2 GALATERE

I Galatien var der et stammebaseret samfund, hvor det herskende folk var galatere, et keltisk folk, der bosatte sig i området i 3. årh. f.v.t. Dette er muligvis også en grund til at der i Galatien ikke var nogle større byer. Udover (og måske netop på grund af) det utilgængelige terræn, satte den hellenistiske kultur aldrig store spor i området inden romernes ankomst. Det samme gælder for Kappadokien og Pontos, hvor der heller ikke var mange byer. Disse områder var politisk og økonomisk underudviklet og Romerriget havde primært interesse i provinserne af militærstra-

⁵ I dag storby Bursa i det nordvestlige Tyrkiet.

tegiske grunde: De førte jo videre mod Armenien i nord, Partherriget i øst og de syriske, fønikiske og jødiske områder i syd. Udenfor romernes direkte interesse-sfære fik folk og især landsbyområder lov til at passe sig selv og pleje sine traditioner og kulturer som før.

Brigitte Kahl tolker apostlen Paulus' beskrivelse af galatere som "[...] defeated and rehabilitated barbarians" (169). Dette er et bemærkelsesværdigt skift på få århundreder fra at være set af romerne som fjender og lovløse barbarer til at være lovlydige romerske undersåtter. Under Augustus betegnes de ligefrem som Augustus' galatere – *Sebasteni Galatai* (Kahl 182), hvilket også vidner om romernes forståelse af galatere som pacificerede og civiliserede folkeslag, der har fortjent Roms respekt.

På en præstelite, der er indhugget i sten på facaden af kejserkulttemplet i antikens Ankyra, står der, hvordan de galatiske præster ofte gav offentlige bespisninger:

Pylaimenes, søn af kong Amyntas, gav en offentlig bespisning til de tre stammer, men ofrede endvidere en hekatombe i Ankyra. [...] Ligeledes gav han en tyrekamp og tyrefægtninger og 50 par gladiatorer. I alt gav han et års forbrug af olie til de tre stammer og en kamp med vilde dyr (Sørensen, Kejserkulten i Galatien og den galatiske elite).

Det ser ud til at disse offentlige bespisninger kun blev uddelt til galatiske stammer, mens andre, der ikke var galatere, havde været udelukket. Det er muligt, at provinsråd (*koinon*) fungerede på etnisk plan, da Galatien var et stort territorium med mange forskellige etniske grupper. Eksempelvis er jøderne bosat i området siden slutningen af det 3. årh. f.v.t. Desuden er fællesspisning en del af den gamle keltiske kultur (Kahl 200), der fortsatte også i de galatiske områder. Den sociale dominans af den galatiske elite, der samledes i det lokale *koinon*, blev fremstillet ved hjælp af de store festmåltider for så mange mennesker som muligt. Dette fænomen, også kaldet euergetisme, vil jeg behandle senere i afsnittet om kejserkulten.

Som sagt, havde disse stammer og folkeslag modstået den græske assimilering gennem tiderne, og den samme modstand fortsatte også under romersk styre. Kun

i de større byer blev romersk kultur og arkitektur synlig, især i hovedprovinsbyerne som fx Ankyra⁶ (Galatien) og Caesarea⁷ (Kappadokien), da de rummede både de romerske institutioner, kejserkulttempler mm. Man kan konkludere, at der i stort set det hele lilleasiatiske område herskede dikotomier: Bysamfund/spredte beboelser, by/land og græsk kultur kontra ikke-græsk. Der er noget anderledes bilde langs Lilleasiens kyst og Levanten. Det er områder, der længe havde været under den græske kulturs, ikke mindst siden Aleksander den Stores erobringer og den efterfølgende græsk-makedonske hellenistiske periode med Seleukiderriget og/eller Ptolemæerriget.

Byen Damaskus i provinsen Syrien fremstår ifølge Millar græsk under romerne, mens det semitiske stort set er væk. Byens religiøse sfære domineres af Zeustemplet (Millar 312), der også indikerer, at de fleste af indbyggere enten var grækere eller græsk sindede.

3.3 JØDER

I Judæa boede der også forskellige folkeslag, dog var jøderne den dominerende etniske gruppe. De adskilte sig i antikken fra andre folkeslag, inkl. grækere og romere, på flere områder: Deres religion er monoteistisk, de holder hver lørdag en hviledag (Sabbath), omskæring af drenge som en del af deres religiøse ritual og madforbud (bl.a. svin og heste). Den romerske senator og historiker Tacitus (56-117) er kendt for sin kritik af jødernes levemåde: ”Alt er dér [hos jøderne] vanhelligt, som hos os er helligt, og på den anden side er hos dem helligt, hvad der for os er fordømmeligt” (Tacitus 5). Han nævnte, at jøder holdt sig væk fra svinekød, fordi de kunne huske en frygtelig pest fra fortiden. Desuden påpegede Tacitus, at jøderne ikke havde samleje med ikke-jødiske kvinder og at ”omskærelse har de indført for at kunne kendes på denne forskel” (Tacitus 5). For romerne var jødernes hviledag en forhindring for, at de kunne indgå i socialøkonomiske fællesskab med andre folk. Desuden ansås deres dyrkelse af kun én gud for en potentiel illoyalitet og oprør imod romersk overherredømme, især da jødernes tempel lå i Jerusalem og de så ikke Rom, som deres hovedstad.

⁶ I dag Ankara i det centrale Lilleasien.

⁷ I dag byen Kayseri i det centrale Lilleasien, sydøst for Ankara.

Goodman mener, som tidligere nævnt, at forklaring på det jødiske oprør i 66 e.v.t. kan findes i en klassekamp, hvor underklassen blev forgældet, mens de rige blev endnu rigere (Goodman 256). Desuden oplevede Judæa en stor befolkningstilvækst, da jødernes religiøse overbevisning forbød prævention, abort og barnemord, som det ellers var en norm mange andre steder i den antikke verden.

Som nævnt i det forrige afsnit viste det første jødiske oprør, at Judæa og andre provinser var heterogene samfund, hvor der boede flere folkeslag med store religiøse og kulturelle forskelle, bl.a. mellem jøder og grækere, der førte til enten mindre eller større konflikter.

3.4 NABATÆERE

Strabon påpegede, at Judæa afgrænsedes af bl.a. idumæerne, der egentlig var nabatæere, men, at idumæerne efter et oprør blev udvist af Arabien og at de tog jødiske leveregler til sig (16.2.34). Selve kongeriget Nabatæa var uafhængig i forhold til Rom helt op til 106 e.v.t. Goodman forklarer det med, at kongerne levede længe og derfor kunne kejserne sjældent bestemme kongerigets efterfølger (259). Anden forklaring er, at landets herskere holdt lav profil og sjældent var i kontakt med romerske kejsere i modsætning til andre kongeriger i området. Nabatæerne var gode handelsmænd, der handlede med bl.a. Egypten, Jemen og områder i Det Indiske Ocean (Millar 387). Men stigende romerske politiske indflydelse i det hele Mellemøsten snarere bragte en langt større handelskonkurrence (Goodman 259), bl.a. på grund af bedre veje og nye ruter, hvilket tvang dem til at fokusere på landbrug. Vi ved ikke meget om nabatæiske byer, dog var deres kongelige hovedstad Petra. Strabon har betegnet nabatæerne i Mesopotamien som teltboende arabere (16.3.1) og havde ikke meget tiltro til dem som folkeslag. Han skrev, at Augustus ønskede tættere kontakt med nabatæerne, ikke mindst på grund af handelsmuligheder, og derfor sendte Gallus af sted. Nabatæernes opsynsmand Syllaios ønskede umiddelbart ikke at vise den romerske udsending de bedste veje, så han drev rundt med ham og hans følge i en lang ørkenvandring. Til sidst fik romerne nok og der opstod en militær konflikt, der dog hurtigt var overstået: ”Af araberne faldt omkring 1000, af romerne kun to” (Strabon 16.24). Nabatæernes Syllaios blev halshugget i Rom for sit forræderi. Strabon betegnede dette folk som middelmådige krigere, men udmærkede krejlere og handelsmænd (16.23).

Som allerede nævnt, ved vi ikke meget om nabatæiske byer, men skal op i den romerske provinstid, før Petra og Bostra ligner rigtige byer. Dette underbygger en påstand om, at nabatæerne i noget grad var et nomadefolk, dog er Millars konklusion, at de fleste nabatæere bor i landsbyerne (405). Nabatæisk sprog benyttes både i tale og skrift mindst helt op til det fjerde årh. e.v.t. (Millar 421), der nævnes bl.a. flere skrifter indhuggede i gravsteder i Hedjaz (403).

Med romersk herredømme i 106 e.v.t. udbrededes der via den græsk-romerske administration det græske sprog, da dokumenter udfærdiges på græsk. Siden er alle mønter slået i Petra og Bostra med græske indskrifter (Goodman 260). I det nordlige områder af provinsen boede jøder og nabatæere tæt op ad hinanden og der taltes hebræisk, nabatæisk og arabisk. Babatha-arkiverne, der er fundet nær Det Døde Hav, vidner om en jødisk kvinde, der boede i en overvejende nabatæisk landsby i det andet århundrede e.v.t. Hendes dokumenter, der er af den juridiske karakter, er skrevet på nabatæisk, græsk og aramæisk (Goodman 260), og vidner også om en voksende romersk tilstedeværelse, ikke mindst i kræft af brugen af det græske sprog. Petra fik navnet *Petra Metropolis* i 114 og under kejser Hadrian *Hadriane Petra* i 131, mens Bostra blev omdøbt til *Nea Traiane Bostra* (Millar 418) under Trajans regeringstid, hvilket også vidner om romersk-græsk indflydelse i området, der betød, at de fleste byer i provinsen blev klassificeret som græske byer.

4. KEJSERKULTEN

Kejserkulten i Romerriget blev etableret og institutionaliseret under kejser Augustus' Principat. I Lilleasien var personkultdyrkelsen ikke et ukendt fænomen, da de store dele af området var både under de hellenske og persiske kulturers påvirkning i århundreder før romernes ankomst, hvor begge kulturer, især antikke perseere, var tilbøjelige til at ophøje mennesker til guder – apoteosen. Ifølge den engelske historiker Simon R.F. Price var kejserkulten i Lilleasien spredt over hele området, men den var ikke allestedsnærværende (21). I større byer, der overvejende var græske, var der etableret en kejserkult med tilhørende institutionelle komponenter som templer, monumenter, festivaler, ofringer mm. Allerede i 29 f.v.t. etablerede man kejserkulten, med kejserens tilladelse, i Pergamon i provinsen

Asia (Goodman 232, Price 56). Dio Cassius beretter om helligdomme i Pergamon i Asia og i byerne Nikaia og Nikomedeia fra Bithynien (51.20.6-9) allerede under kejser Augustus, hvilket tyder på en meget tidlig adoption af kejserkulten i disse provinser. Stadioner og gymnasier var også steder, hvor man ofrede for kejserkulten og man holdt offentlige banketter (Price 110). Mens Goodman ser disse gerninger som en form for opportunisme og lefleri for kejseren, er Price ikke så kritisk og han mener, at man skulle være varsom med at dømme fra vores moderne ståsted.

I byen Neapolis⁸ i Pontos blev der fundet en kejsered indhugget i sten, der indeholdt indbyggernes troskab overfor kejser Augustus og hans efterkommere: ”Jeg sværger ved Zeus [...] og Augustus selv, at jeg vil være venligt indstillet over for Cæsar Augustus, [...] hans efterkommere al den tid, jeg lever, både i ord, handling og tanke [...]” (Sørensen, *Tre kejsereder* #1). Denne ed, der blev aflagt til kejseren i år 3 f.v.t., viser, at området Pontos meget tidligt fik rejst kulten for kejseren. Selve eden er et udmærket eksempel på en magtdemonstration, altså, at folkets loyalitet opnåedes uden, at kejseren personligt skulle være til stede med sin hær. Et andet eksempel for denne form for kontrol ser vi hos Plinius den Yngre, hvor han berettede, at han sammen med soldaterne og provinsens indbyggere aflagde en troskabsed overfor kejseren (Plinius den Yngre 344). I det 70. brev anmod han om at få tilladelse til at bygge en badeanstalt på en grund med et forfaldent hus, der engang husede et tempel til kejser Claudius. Trajan afviste anmodning med henvisning til, at huset ikke måtte bruges til noget andet, da Claudius var jo en guddom (Plinius den Yngre 336).

Price ser ikke kejserkulten blot som et hæderssystem, men som en struktur, hvis formål er at definere kejserens magt og position (7). Med andre ord er folkets betegnelse for kejser Augustus’ guddommelighed mere af symbolsk karakter, hvor hans status som gud er åbent for fortolkning. Det vil sige, at Price foreslår, at man muligvis betragtede kejseren kun som en repræsentation af gud: ”like a god” (9), men ikke en decideret guddom. Denne symbolske fortolkning af kejseren som en

⁸ I dag Vezirköprü i Tyrkiet

guddom kan muligvis forklares med grækernes (og lilleasiatiske) polyteistiske forståelse og en lang tradition for tilbedning af bl.a. forskellige demiguder.

Byerne indså hurtigt, at de kunne opnå politisk indflydelse og magt ved at etablere og huse kejserkulten (Price 53), og derfor var det enorm prestige for en by at blive udnævnt til sædet for et koinon (kejserlig provinsråd) og kejserkultens høje præst. Jeg har allerede nævnt Dion af Prusas tale om Nikaias og Nikomedias nabostridighed, der bl.a. skyldtes en konkurrence om, at være et metropolis og dermed den mest prestigefyldte by i området (se afsnit 3). Disse præsteskaber fandt man under Augustus' regeringstid i ikke mindre end 34 byer i Lilleasien (Price 58), hvilket vidner om en stor udbredelse af kejserkulten allerede i den tidlige kejserperiode og den fortsatte, ifølge Price, også ind i anden halvdel af det tredje årh. e.v.t. (59).

Der er bl.a. bevaret et kejserkulttempel til Augustus i den galatiske Ankyra mellem 10 f.v.t. og 20 e.v.t. (Kahl 186). Netop i Galatien har man knyttet kejserkulten sammen med provinsrådet og underholdning og offentlige donationer, ofte i form af offentlige bespisninger (se afsnit 3.1). Denne form for euergetisme var ikke ualmindelig i provinsen, mens man andre steder typisk gav store summer penge til kejserkulten (Price 62). Ingen af disse offentlige donationer var et udtryk for altruisme eller bekymring for de fattige og svage, men derimod et ønske om at få indflydelse og magt, med andre ord: Få noget tilbage, *quid pro quo*, fx at blive et medlem af provinsrådet eller få et andet højtstående embede.

Grunden til, at kejserkulten overlevede i flere århundreder kan man finde i den lokale elites fuldkomne udnyttelse af kejserkultinstitutionen til at både tilgodese rigets og kejserens interesser, men også at promovere sine egne. Man forventede af medlemmerne af de lokale eliter at de skulle blive kejserkultpræster eller lign. og derfor opstod der en hård konkurrence mellem byerne overalt på den lilleasiatiske halvø (Price 64).

Afslutningsvis er det interessant, hvordan Augustus (og flere af efterfølgende kejsere) håndterede anmodninger om oprettelse af kejserkult i hans navn: På den ene side var han opmærksom på den store del af romerske elite (især republikanere), der ikke ønskede flere guddommeliggjorte ledere, og på den anden side tog han i betragtning de lilleasiatiske folks religiøse skikke og fremgangsmåder. Denne ba-

lancegang mellem tilladelser og afvisninger om oprettelse af en kejserkult var en standard proces, der indebar både kejserens kontrol og varsom forhandling (Price 72).

5. KONKLUSION

Jeg har startet denne opgave med at beskrive det politiske og historiske forløb i nogle af Lilleasiens og Levantens provinser, samt administrative og militære situation i nogle områder. Efterfølgende har jeg gjort rede for den etniske og religiøse sammensætning i nogle af provinserne, der viser en sand kludetæppe af folkeslag i disse områder. På grund af denne tekstrammes omfang begrænsede jeg dette afsnit til primært at handle om galatere, jøder og nabatæere. Til sidst har jeg behandlet kejserkulten i Lilleasien og givet en mulig forklaring på, hvordan og hvorfor kejserkulten overlevede i flere århundrede i disse områder: det skyldtes i høj grad de lokale elites potentielle og ønske om at via kejserkultens (og andre romerske institutioner) få større magt, indflydelse og rigdom.

Med hensyn til den sekundære litteratur har jeg hovedsageligt benyttet mig af Goodman, Price og Millar. Goodman tegner et ret dystert syn på det hele Romeriget, samt er han ret kritisk over for fx den lilleasiatiske/græske "lefleri" ift. kejserkulten, modsat Price, der ikke ønsker at dømme de antikke fænomener med det moderne forståelsesapparat. Udfordring med Price er til gengæld det, at han kun tager udgangspunkt i de græske byer i Lilleasien mht. kejserkulten og festivaler (Price 108) og derfor kan vi ikke sammenligne fænomenet i de mange ikke-græske beboelser i området.

Romerne var kulturelt og militært ikke allestedsnærværende i deres østlige provinser, fordi de udnyttede det allerede eksisterende græske kultur- og administrationssystem til at styre disse områder. Men de oprettede deres kulturelle bygninger og administrative institutioner i større byer, og ikke mindst kejserkultstempler i provinsernes hovedsteder, som fx Nikaia, Nikomedia, Ankyra og Caesarea. I Lilleasien og Levanten har romerne i deres rige inkorporeret en overflod af folkeslag med hver deres kulturtraditioner og religiøse overbevisninger, men de havde alligevel formået at etablere sig som et potent overherredømme, der både administrativt, kulturelt og, i mindre grad, åndeligt havde påvirket sine undersåtter, dog al-

larmest i større byer, hvorimod romernes indflydelse var i høj grad begrænset i lande- og bjergområder. Forklaring kan muligvis findes i, at de lokale eliter fandtes netop i byerne, hvor netop de besatte de vigtige politiske og religiøse poster i romerske provinser. Ikke desto mindre vidner Lilleasiens og Mellemøstens historie om et område, der altid har stået på en korsvej, der uafbrudt har været under stormagters politisk, militær og kulturel påvirkning, og dette gælder ikke mindst den periode, hvor Rom herskede i alle de førnævnte provinser.

LITTERATURLISTE

Aristides, *Tale til Rom*, Søren Lund Sørensen (overs.), (u.å.). Print.

Cassius, Dio, *51.20.6-9*, Søren Lund Sørensen (overs.), (u.å.). Print.

Dion af Prusa, *38. tale*, Christian Høgel (overs.), (u.å.). Print.

Goodman, Martin. *The Roman World. 44 BC-AD 180*. London: Routledge. 1997. Print.

Josefus, Flavius. *Den jødiske krig*. København: Museum Tusculanums Forlag. 1999. Print.

Kahl, Brigitte. *Galatians re-imagined: reading with the eyes of the vanquished*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 2010. Print.

Kejserkulten i Galatien og den galatiske elite, Søren Lund Sørensen (overs.), (u.å.). Print.

Millar, Fergus. *The Roman Near East, 31 B.C.-A.D. 337*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993. Print.

Plinius den Yngre, *Plinius' breve*, Gunnar Andersen (overs.), Munksgaard, 1966. Print.

Price, S. R. F. *Rituals and power: the Roman imperial cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. Print.

Strabon, *Bog 12*, in: Søren L. Sørensen (trans.), *Strabon: Geografika* (u.å.)

Strabon, *Bog 16*, in: Søren L. Sørensen (trans.), *Strabon: Geografika* (u.å.)

Tacitus, *Historiae*, *5. bog*, Appendiks 5, (u.å.). Print.

Tre kejsere, Søren Lund Sørensen (overs.), (u.å.). Print.